

JAAKKO BELT

Elmer Diktoniuksen esikoiskokoelmassa *Min dikt* (1921) viivähdetään noen myrkyttämän, ”hiilenmustan talon” äärellä. Runon puhuja katsoo ikkunassa ymmyrkäisenä istuvan pojan kalpeita kasvoja:

”Kauhu täytti minut: ihmiset, mitä olemme? mihin menemme? mitä olemme tehneet?”¹

Säkeet on kirjoitettu kolme vuotta sisällissodan jälkeen. Ne kaikuivat takaraivossa lukiessani Diktoniuksen romaania *Janne Kubik* (1932), joka marssittaa muotopuolen tai pikemminkin alati ajassa muovautuvan antisankarinsa aikalaistodistajana niin sisällissodan kurimuksen kuin Lapuan liikkeen läpi aina lamavuosien satamatöihin. Päähenkilö lipuu historian hetkestä toiseen kuin ajopuu konsanaan viiston kommentaarin saattelemana. Sotien jälkeen valmistui myös suomenkielinen versio *Janne Kuutio* (1946), mutta kirja ei kummallakaan ilmestymishetkellä saanut vahvempaa vastakaikua kansakunnan kokemuksellisen tilan tai mentaalisen lähihistorian kuvauksena.

Diktoniusta ei voi syyttää kunnianhimon puutteesta: modernismin esteettistä keikausta piti hänen mielestään vastata inhimillinen kumous. Edellä mainitussa esikoiskokoelmassa runoilijaa haavana kirveltää, ettei radikaalius taiteessa ja ”ajan suurissa kysymyksissä” käy yksiin. Vaikka huonosti myynyt debytantti näki vikaa yleisössäkkin ja tietysti yhteiskunnassa, taiteilijat olivat kurimuksesta(an) eniten vastuussa:

”Koska he eivät hävitä tätä hullujenhuonetta koska he eivät pure vaikka heillä on hampaat.”²

*

Edellä lainatut säeparit palaavat hakematta mieleen, kun kuuntelee Juha Hurmeen Finlandia-puhetta. Hurme nostaa Diktoniuksen, tuon ylivoimaisen etevän ja tärräyttävän kielenkäyttäjän, yhdeksi tärkeimmistä opettajistaan. Esikuvansa neuvoa noudattaen juuri palkinnon pokannut taiteilija pureutuu ajan suuriin kysymyksiin:

”Ihmislajin, 7,5 miljardin suurpedon jättipopulaation aiheuttama kuluma ja ilmastonmuutos ovat järkyttäneet viimeiset 11 000 vuotta vakaina ja ennustettavina säilyneitä olosuhteita. [...] Sään ääri-ilmiöt, hirmumyrskyt, tulvat, aavikoituminen, merten muovittuminen, saastuminen ja sukupuutto-otallot tarkoittavat yhteen laskettuina, ettei vain ilmasto muutu, kaikki muuttuu. Tämä apinoiden planeettamme on muuttumassa tuntemattomaksi taivaan kappaleeksi.”

Oikeakin tilannekuva voi hukata tarkkuutensa, jos mitataava on turhan suuri tai aikaperspektiivi pitkä. Filosofi Hannah Arendtin mukaan riskinä on zoomata maapallolta ulos, Arkhimedeeseen pisteeseen, josta katsottuna pinnan hyörinä näyttyytyy inhimillisen toiminnan sijaan pelkinä prosesseina³. Hurmeen puheen pikalaukassa maanviljelys, Shakespeare, tekoäly ja frisbee-golf syntyivät samoista vakaista olosuhteista, ja palkitussa opuksessa Suomen niemen asuttaminenkin saa sysäyksensä alkuräjähdyksestä. Pallolamme ”wörkkii” niin sanotusti ”energian ylilataus”.

Kun perspektiivin näin etäännyttää ja tilanteen vertauskuvallistaa, vaarana on ulkoistaa prosessit niin ihmisen arkikokemuksesta kuin vaikutusvallastakin irralliseksi tapahtumakuluiksi. Jos ihmislaji on vain tullut elämänprosessissa siihen vaiheeseen, että Hurmeen sanoin apinan kehitys ihmiseksi uhkaa keskeytyä, miten motiivoida yhteiskunnallista kritiikkiä tai mikä saa tarttumaan toimintaan? Polttavimmatkin planetaariset ja eksistentiaaliset kysymykset elämän elinehdoista jäävät avaruudesta katsottuna etäisiksi.⁴

Vaikka alkuenergiat jylläävät, eivät ne Hurmeenkaan käsittelyssä ehdollista ihmistä täysin, saati tee tyhjäksi ihmisen probleemia. Puhe kääntyy nopeasti biosfääristä semiosfääriin, ”kommunikaatiokentän” muutoksiin, pysähtymättä ”ison älykkään apinan” käyttäytymisen historiallisiin tai yhteiskunnallisiin syihin. Nykyajan ihminen kylvää pelkuruuttaan, ahneuttaan ja pöljyyttään eriarvoisuutta, väkivaltaa ja poliittista sekasortoa ympärilleen. Se kieltäytyy todellisuudesta. Mutta sama ihmisapina laskee tieteen ja taiteen varaan, vannoo valistukseen kovimpana

valuuttana eikä selvästikään kaihdakaan debattia. Se laukoo typeryyksiä ja kirjoittaa ensyklopedistisia suurromaaneja siitä, keitä me olemme. Hurmeen suurennuslasin alla Suomi on Niemi, ja Niemellä kuhisee.

*

Diktoniuksen aikalaiskriittiset modernistiset runot eivät herätelleet ympäröivää yhteiskuntaa pienten piirien ulkopuolella, ja hänen romaaninsa oli kokeilevuuttaan aikaansa edellä. Finlandia-palkittu *Niemi* (2017) osuu vastaanottonsa perusteella paremmin ”ajan henkeen”. Mitä Hurmeen romaani kertoo Suomesta itsenäisyyden vuonna 100? Minkä muotoisen ajankuvan kansakunta sai?

Tuhansien teesien kaunokirjasta etsivä löytää haalumansa. Kansalliseepoksesta: ”*Kalevalasta* tehtiin 1800-luvun puolivälissä kansallisen heräämisen ja fenomenanien voimapolitiikkaa, joka väärensi sekä historiaa että runoutta.” Kansallisvaltiosta: “[...] Suomen kansakunta, kuviteltu yhteisö, saatiin syntymään. Se on ollut kovin tarpeellinen, koska sillä on voitu täyttää se tyhjiö, joka on tulosta todellisen yhteisön puutteesta.” Nationalistisesta historiapolitiikasta: ”Kansallisen yhtenäisyyden historiankirjoituksessa ei pärjää pelkällä muistamisella, vaan unohtamisella on vähintään yhtä merkittävä asema.” Omaleimaisuudesta: ”[P]erinteessämme ei ole mitään omaa, kaikki on tuotu muualta.”⁵

Toisinkin voi valikoida. Epiikasta: ”*Kalevalamitta* toi suomen kieleen uniikin ja seksikkään, kilpailevista indoeurooppalaisista kielistä puuttuvan viihdearvon!” Suomen kansasta: ”Fiksuilta naapureilta opitut asiat auttoivat jäsentämään elämää myös täällä routarajoilla.” Historian tallentamisesta: ”Jätkä [kartografi, historioitsija ja kirkonmies Olaus Magnus Gothus (1490–1557)] kuvaa peräpohjolan veneenrakennusta, lohenkalastusta, saunomista, hiihtourheilua ja talvireittien varteen merijälle rakennettuja majataloja kuin olisi itse ollut kokemassa, katselemassa, haastattelemassa ja videoimassa arkistomateriaalia.” Omaleimaisuudesta: ”Joku pääsinpää puolusti vielä 1700-luvun lopulla Turun akatemian väitöksessään maakeskistä maailmankuvaal!” Ja meistä apinoista: ”Ihminen on kummallinen, mytologioita luova eläin, puhuva, pohtiva ja näkyjä näkevä apina. Kerta kaikkiaan erikoinen ja mukava otus.”

Niemen alkusanoissa kelataan sivun mitassa nykypäivästä taaksepäin läpi sotien ja itsenäisyyden ajan, eikä autonomian alkuaikojakaan lähemmäs enää kirjan mittaan palata pistäytymisiä lukuun ottamatta. Kirja sukelta ensimmäisessä luvussa universumin syntyyn ja alkaa kronologisesti kertoa tarinaa ihmisen lajikehityksestä ja lopulta esi-isien asettumisesta Niemeen, ”Siperian ja Skandinavian kainalokuoppaan”. Opusta voi lukea maamme joka suuntaan avautuvan kulttuurihistorian mainiona maastokarttana. Ennen muuta se on Hurmeen tiedonkeruuretkien sulateltu saalis, lokikirja omaksuttujen tietosisältöjen ketjutuksista, muistikirja juolahduksista ja kielellisistä keksaisuista.

Niemen kirjoittaja on epäajanmukainen aikalaisdiagnostikko. Hurme kysyy kirjassaan ”Mikä tämä aika on?” kaartamalla entisaikoihin. Jos hän palkintopuheessaan surutta pelkistikin ja näytelmässään paikoin paasaa, pitkä ja vapaa kirjallinen muoto mahdollistaa laajojen kaarien vivahteikkaamman maalailun. Mytologiaa, tieteitä, kulttuurihistoriaa, perimätietoa ja populaariviittauksia yhdistelevä poljento sekä kirjallisten lähteiden lainailu toimivat aikalaisdiagnoosille lajityypillisesti ”intensivisesti viettelevä[nä] kuin muinaisen Viisaan puhe”⁶. Maailmanselitykset saavat syntyhistorioina ja kehityskertomuksina syvyyttä, jota ne eivät suorina vastauksina nykypäivän ongelmiin voisi tavoittaa. Jujuna on vähintään yhtä paljon oivalluttua näyttämällä tutut jutut uudessa valossa, yllättävissä yhteyksissään ja vaikutussuhteissaan kuin pökerryttää lukija pelkillä paljailu totuuksilla historiasta, saati meidän ajastamme.

Hallitun aikalaisanalyysin tai loppuun asti teroitettun aikalaiskriittikin sijaan *Niemi* tarjoilee hykerryttävää paljouden estetiikkaa ja ohimenevien synteisien riemua. Kirjaa lukiessa alkaa hahmottua, mitä nykypäivän taidinkuvaan lääkkeeksi tarjoillut sivistys ja valistus Hurmeelle tarkoittavat: oppimisen ja tiedon ylistystä, kielen luovaa käyttelyä, historiantajua ja hervotonta naurua. Malleja ja matkaoppaita ovat Laurence Sterne, Montaigne ja Rabelais, siinä missä Agricola ja Kivikin.

*

Ajatus palaa Diktoniukseseen, joka vuonna 1928 katsoo maailmansodan, sisällissodan ja itsenäistymisen jälkeä:

”Joka aikakaudella on kirjallisuus, jonka se ansaitsee ja pystyy itsestään puristamaan, ja vahvinkin yksilö on puettu ajanmukaiseen pukuun ja puhuu ympäristönsä kieltä. [...] jollei rattoisaa, niin rehellistä kirjallisuutta, jollei miellyttävää, niin rehellisiä runoilijoita, *juuri tämän ajan runoilijoita*. Juuri tämän ajan tässä Suomessa.”⁷

Jos sama pätee edelleen, *Niemi* lupaa hyvää tulevaisuutta ajalle, joka sen puristi.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Elmer Diktonius, *Runoni* (Min dikt, 1921). Suom. Arvo Turtiainen. Tammi, Helsinki 1972, 163.
- 2 Sama, 54, 83.
- 3 Hannah Arendt, *Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot* (The Human Condition, 1958). Suom. Riitta Oittinen & työryhmä. Vastapaino 2002, 325.
- 4 Sama, 324–326.
- 5 Juha Hurme, *Niemi*. Teos, Helsinki 2017. (Kaikki lainaukset e-kirjasta.)
- 6 Kappaleessa mukaillusta ’aikalaisdiagnoosin’ tyypittelystä ja lainatusta luonnehdinnasta, ks. Arto Noro, Aikalaisdiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. *Sociologia* 4/2000, 312–329.
- 7 Lainaus teoksesta Jörn Donner, *Diktonius. Elämä* (Diktonius – Ett liv, 2006/7). Käsik. suom. Raija Mattila. Otava, Helsinki 2007, 217.